

УДК 94.(82):316

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗМІНИ В АРГЕНТИНІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ 90-х рр. ХХ ст.

ІРИНА ЛАВРОВА,

кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства
Приазовського державного технічного університету

У статті простежено зміни, які відбулися в житті аргентинського суспільства в умовах переходу країни до ринкової моделі економічного розвитку. Виявлено зв'язок між основними напрямками реформ (приватизація, лібералізація торгівлі, дерегулювання) та соціальними зрушеннями (майнове розшарування, зростання безробіття та бідності, соціальна дезінтеграція).

Ключові слова: безробіття, бідність, економічні реформи, зайнятість, злиденність, ринок праці, соціальна структура.

Постановка проблеми. Дев'яності роки ХХ ст. в історії Аргентинської Республіки позначилися спробами уряду змінити стратегію економічного розвитку країни - перейти від попередньої моделі державного капіталізму, яка базувалася на імпорзаміщенні та протекціонізмі, до іншої, неоліберальної моделі розвитку з обмеженою участю держави в економіці й управлінні та вільним розвитком приватного підприємництва. Головними напрямками аргентинських реформ стали денационалізація та приватизація держпідприємств, фінансова стабілізація, лібералізація торгівлі, децентралізація державного управління. Перетворення призвели до глибоких зрушень у соціально-трудовій сфері, розподілі доходів та в соціальній структурі населення, суттєво вплинули на соціально-психологічний стан та процеси інтеграції аргентинського суспільства.

Актуальність звернення до зазначеної теми обумовлюється кількома обставинами. Необхідність глибокого вивчення історії та сучасності держав Латинської Америки пов'язана з розвитком торговельно-економічного співробітництва України з країнами регіону, у тому числі з Аргентиною. Науковий інтерес до проведення ринкових реформ в Аргентині в 90-ті рр. ХХ ст. виникає також у межах можливого порівняльного аналізу з історичним досвідом України, де в цей самий період на шляху переходу від командної до ринкової економіки виникали та тимчасово загострювалися подібні проблеми в економічній сфері (гіперінфляція, зростання зовнішньої заборгованості, збільшення масштабів тіньової економіки тощо) та в суспільному житті (зростання безробіття, бідності, соціальної нерівності, трудової міграції населення).

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. Проведені в Аргентині в 1990-х рр. фінансово-економічні реформи та їх вплив на соціальну сферу вже знаходили відображення в наукових працях істориків та економістів. Залежно від ступеня успішності розвитку аргентинської економіки й виникнення в ній кризових явищ змінювалася й оцінка ринкових перетворень. Так, значні еко-

номічні успіхи першої п'ятирічки реформ спочатку давали підстави говорити про "аргентинське економічне диво" (Є. А. Куделіна, М. Рой [1]). В українській історіографії надавалася позитивна оцінка досвіду антиінфляційної політики (В. П. Кириченко, В. Матвієнко, В. О. Шевчук [2]), хоча визначався й комплекс невирішених проблем: падіння реальної заробітної плати, масові звільнення працівників, опір населення. Із часом виявлення серйозних недоліків аргентинської економічної моделі як в економічній, так і в соціальній сферах посприяло більш критичному, навіть негативному ставленню дослідників до впроваджуваних реформ (С. Батчиков, Е. С. Дабагян, З. І. Романова, Д. Сирмолов, П. П. Яковлев [3; 9] та ін.). Вивчаючи реформи в цивілізаційному та соціокультурному аспектах, окремі дослідники виступали з гострою критикою неолібералізму та глобалізації за ту велику шкоду, яку вони спричинили самотутній латиноамериканській цивілізаційній спільноті. Зокрема, вони вважали ці явища причиною загострення соціальних проблем та соціально-психологічної кризи (К. Л. Майданик [4] та ін.). Разом із тим, потребує глибокого вивчення аргентинська специфіка розвитку соціальної сфери в перехідний період.

Мета дослідження - визначити соціокультурні зрушення, які відбулися в Аргентині в умовах реформування її соціально-економічної моделі в 90-х рр. ХХ ст. Задля досягнення цієї мети були поставлені такі завдання: окреслити основні напрямки економічних перетворень, виявити їх вплив на розвиток соціальної сфери: зміни в галузі соціально-трудових відносин, у соціальній структурі та розподілі доходів населення, у соціально-психологічному стані аргентинського суспільства.

Об'єктом дослідження виступає процес розвитку соціально-економічної сфери в Аргентині в 90-х рр. ХХ ст. Предметом дослідження є конкретні соціальні зрушення на ринку праці та в соціальній структурі населення у зв'язку зі зміною економічної політики.

Виклад основного матеріалу. У 90-х рр. ХХ ст. в Аргентині були проведені кардинальні фінансово-економічні реформи на засадах неоліберальної концепції розвитку. Різка зміна економічного курсу зумовлювалася глибокою та затяжною кризою попередньої господарської моделі, яка базувалася на державному регулюванні, імпортозаміщенні та протекціонізмі й визначалася як імпортозамінна модель індустріалізації.

Метою економічних перетворень 1990-х рр. була фінансова стабілізація та досягнення стійкого економічного зростання. Конкретним засобом реалізації цієї мети вбачалася зміна моделі економічного розвитку країни: перехід від попередньої моделі імпортозамінної індустріалізації (на основі державного протекціонізму й прямої участі держави в економічній діяльності) до неоліберальної системи господарювання (на принципах вільної ринкової економіки). Механізмами реалізації цих ідей стали денационалізація та приватизація підприємств державного сектора, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, суттєве скорочення організаційної адміністративної структури, децентралізація державних функцій управління. Реформи отожнюються з десятилітнім періодом президентства К. С. Менема (1989-1999 рр.), який оголосив курс на перебудову економіки Аргентини.

Перетворення сприяли досягненню фінансової стабільності, відновленню економічного зростання та підвищенню статусу аргентинської держави на міжнародній арені в першій половині 1990-х рр. Зворотнім боком реформування стало виникнення кола проблем фінансово-економічного характеру: посилення залежності аргентинської економіки від впливу іноземного капіталу, зростання зовнішнього боргу, хронічний дефіцит бюджету, що зумовило вразливість економіки Аргентини перед зовнішніми факторами. Серія міжнародних фінансово-економічних криз другої половини 1990-х рр. (мексиканської 1995 р., азійської 1997 р., російської 1998 р. та бразильської 1999 р.) спричинила уповільнення темпів економічного зростання аргентинської економіки та разом із комплексом внутрішніх суперечливих чинників посприяла переходу економіки Аргентини до кризового стану. У цілому, економічний розвиток Аргентини в 1990-х рр. характеризувався нерівномірністю, стрибкоподібністю: попри докорінні економічні трансформації, не вдалося досягти стійкого економічного зростання, що виступило об'єктивною несприятливою умовою розвитку соціальної сфери.

Проваджувані в Аргентині в 1990-х рр. економічні реформи суттєво вплинули на стан її соціальної сфери. Зокрема, здійснення активних стабілізаційних програм та структурної перебудови господарства відбулося на ринку праці: помітно змінилася структура зайнятості населення та рівень оплати його праці, що, у свою чергу, вплинуло на зрушення в соціальній структурі аргентинського суспільства.

Слід зазначити, що протягом останнього півстоліття ринок праці в країні не лише виконував суто економічну функцію узгодження попиту й пропозиції трудових ресурсів країни, а й виступав важливим фактором інтеграції аргентинського суспільства. У межах проголошеної в 1950-х рр. президентом Х. Д. Пероно економічної стратегії "надіндустріалізації" відбувалося збільшення кількості робочих місць, передусім, у промисловості [5, с. 141-142], зросла заробітна плата трудящих, підвищив-

ся рівень їх соціальної захищеності за рахунок сильної участі аргентинських профспілок у веденні колективних переговорів. Це сприяло консолідації аргентинського суспільства, формуванню відносно однорідного та сильного середнього класу. У подальшій історії Аргентини середній клас зберігався сильним, що вигідно відрізняло Аргентину від інших держав Латинської Америки.

Однак у 1990-х рр. під впливом реформ та демографічних процесів в Аргентині змінилися структуроутворюючі елементи ринку праці - фактори попиту та пропозиції робочої сили. Так, наприкінці ХХ ст. на ринку праці країни спостерігалася зростання пропозиції робочої сили, що обумовлювалося низкою обставин. Об'єктивно збільшенню пропозиції праці сприяв демографічний фактор. Протягом 1991-2000 рр. загальна кількість населення країни зросла з 32,6 до 37 мільйонів осіб, при цьому частка населення працездатного віку (від 15 до 64 років) збільшилася від 60,6 % до 62,6 % населення [6, с. 20].

На тлі природного демографічного приросту прискорилося динаміка зростання економічно активного населення (ЕАН), під яким розуміється частина населення працездатного віку, яке працює або активно шукає роботу. Середній щорічний приріст ЕАН в Аргентині в 1991-1998 рр. складав 2,5 % порівняно з 1,8 % у 1980-1990 рр. [7, с. 28]. Збільшення кількості трудоактивного населення обумовлювалося кількома чинниками.

По-перше, характерною рисою зазначеного періоду стало прискорення інтеграції жінок у ринок праці, що пояснювалося їх прагненням зробити матеріальний внесок у добробут сім'ї. Попри економічне зростання першої половини 1990-х рр., в Аргентині не сталося значного підвищення доходів, особливо в бідних домогосподарствах, де й відбувалося найпомітніше підвищення жіночої активності, спрямованої на поліпшення сімейних справ. За підрахунками експертів ЕКЛАК О. Альтіміра та Л. Беккарії, у цілому за період 1991-1997 рр. пропозиція жіночої праці в країні зросла від 27,6 % до 31,9 % [7, с. 62]. За оцінками Ю. Веллера, жіноча активність у Великому Буенос-Айресі¹ протягом цього ж часу збільшилася від 28,1 % до 34,4 % [8, с. 28-29]. Частка чоловічої активності в структурі зайнятості майже не змінилася протягом зазначеного періоду, перейшовши від 52,6 % до 53,2 % [7, с. 62].

Другою особливістю структури пропозиції на аргентинському ринку праці стало активне включення в трудову діяльність молоді віком до 24 років. У 1991-1997 рр. кількість юнаків, що почали працювати або шукати роботу, зросла від 21,9 % до 23,3 %, дівчат - від 13,7 % до 16 % [7, с. 62]. Однак той факт, що більшість трудоактивної молоді походила з малозабезпечених сімей, негативно відбивався на якості робочих місць, які вона обіймала. Завчасне залучення до трудової діяльності молодих членів сімей часто перешкоджало їх подальшому навчанню, а в

¹ Великий Буенос-Айрес - місцевість, яка територіально охоплює місто Буенос-Айрес і 19 (із 127) районів провінції Буенос-Айрес, що оточують федеральну столицю. Той факт, що ця територія є густозаселеною (у 1991 р. тут мешкало 33,5 % загального населення країни), її соціально-економічні показники, як правило, легші для отримання й підрахування, ніж дані по всій Аргентині, часто використовуються дослідниками для характеристики тенденцій соціального розвитку всієї країни.

перспективі прирікало на низькооплачувану працю, особливо в умовах зміщення акцентів ринкового попиту на висококваліфіковану робочу силу.

Отже, саме підвищення трудової активності жінок та молоді обумовило зростання ЕАН протягом 1990-2000 рр. від 39,1 % до 42,4 % населення [6, с. 28] (за Ю. Веллером, від 40,9 % до 45,1 % [8, с. 28-29]).

Продовжувала змінюватися географія пропозиції трудових ресурсів на ринку праці. Зазначимо, що протягом останніх п'ятдесяти років на тлі процесів урбанізації та індустріалізації спостерігалася тенденція приросту міського населення країни, передусім мешканців Буенос-Айреса, за рахунок сільських переселенців. Ці процеси продовжувалися і в період, що вивчається. Так, унаслідок внутрішніх міграцій у 1991-2000 рр. кількість мешканців міст зросла з 87,2 % до 89,6 %, натомість частка сільських жителів поменшала з 12,8 % до 10,4 % населення [6, с. 20], що збільшувало постійне навантаження нових трудових ресурсів на міський ринок праці.

Таким чином, протягом 1990-х рр. спостерігалося збільшення пропозиції робочої сили, яке відбувалося шляхом залучення до трудової діяльності нових учасників - жінок та молоді. Воно обумовлювалося матеріальними потребами домогосподарств (передусім, бідних), які в умовах загального погіршення розподілу доходів не міг вдовольнити один працюючий голова сім'ї. Тому в багатьох родинах зростала кількість працюючих членів, тобто щільність зайнятості. Щодо територіальної специфіки пропозиції трудових ресурсів, то впродовж зазначеного періоду відбувалося помітне зростання трудової активності на міському ринку праці за рахунок відтоку населення із села.

Напередодні неоліберальних реформ в Аргентині їх прибічники вважали, що перетворення дозволять виправити викривлення в попиті на працю попередніх десятиліть та посприятують зростанню зайнятості [8, с. 27]. На їхню думку, новий економічний динамізм, що виникне завдяки ринковим силам, дозволить поглинати не лише зростаючу пропозицію нової робочої сили, а й існуючий незайнятий трудовий потенціал. Так, Міністерство економіки Аргентини в 1992 р. прогнозувало щорічне підвищення рівня зайнятості впродовж 1992-1995 рр. на 3 % [7, с. 19]. Однак реальні процеси, які відбувалися на ринку праці, викрили недієвість цих прогнозів.

Фінансово-економічна стабілізація першої половини 1990-х рр. дійсно дозволила покінчити із застоєм у виробництві та перейти до економічного зростання, що мало створити сприятливі умови для виникнення нових робочих місць та кращого використання трудових ресурсів. Однак більш вагомими для функціонування ринку праці протягом десятиліття виявилися інші чинники, які досить суперечливо вплинули на здатність економіки країни утворювати динамічний попит на працю. Ідеться про дію основних напрямків реформ - торговельно-економічного відкриття, дерегулювання, приватизації [7, с. 47].

Швидка за темпами та широкомасштабна приватизація державних підприємств мала наслідком помітне зниження зайнятості в державному секторі, який протягом попередніх десятиліть уважався головним працедавцем у країні. Під час приватизації уряд часто вдавався до скорочення штатів підприємств, які підлягали денационалізації, роблячи їх більш привабливими для купівлі приватними власниками. Загалом в Аргентині було приватизовано понад 90 % державних підприємств, кількість зай-

нятих на них працівників за 1991-1997 рр. скоротилася з 39 % до 6,9 % [9, с. 113]. Зменшення кількості працівників та службовців, зайнятих у державному секторі, стало однією з головних причин зростання безробіття.

Усупереч очікуванням, і в приватному секторі зайнятість зростала досить повільно. Нові приватні власники з метою зниження трудової вартості часто вдавалися до скорочення робітників. За оцінками економістів, лише за перші п'ять років реформ (1989-1994 рр.) чисельність працівників на приватизованих підприємствах скоротилася більш ніж удвічі - з 302 до 138 тис. осіб [10, с. 113].

Скорочення чисельності зайнятих також відбувалося на тлі раціоналізації виробництва. На шляху реструктуризації як держава, так і приватні власники втілювали на підприємствах менш працездатні технології, які сприяли підвищенню продуктивності праці, однак обмежували використання трудових ресурсів.

У цілому приватизація держсектора та реорганізація виробництва кардинально змінили структуру аргентинського господарства, значно його модернізували та посприяти зростанню конкурентоздатності реформованих галузей. Однак зворотнім боком цього зростання стало помітне скорочення витрат на робочу силу, яке відбувалося шляхом звільнення працівників. Тож, у контексті процесів приватизації та реструктуризації і приватний, і державний сектори виявляли тенденції до скорочення попиту на працю.

Лібералізація торговельно-економічної діяльності - один із головних напрямів реформ - та зменшення державної підтримки мали наслідком масове розорення підприємств, передусім, дрібних та середніх, які не витримали конкуренції з іноземними фірмами. Закриття нерентабельних підприємств, яке супроводжувалося звільненням їх працівників, також виступило причиною зростання кількості безробітних.

Складовим компонентом економічної та соціальної структури Аргентини є неформальний сектор, який традиційно відігравав роль "притулку" для тих, хто не знаходив роботи на офіційному ринку праці. У цілому, будучи проявом слаборозвиненості країни, він часто відігравав важливу компенсаційну суспільну роль, оскільки виявляв здатність поглинати незайнятий трудовий потенціал.

Формування неформального сектора в Аргентині належить ще до колоніального періоду, однак його вага та значущість на різних історичних етапах змінювалися: розміри тіньової економіки зменшувалися в умовах економічного зростання та помітно збільшувалися під час економічних спадів. Так, найменші розміри паралельної економіки за останні півстоліття відмічалися в 1940-1950-х рр. в умовах прискореного економічного розвитку та політики президента Х. Д. Перона, спрямованої на підвищення рівня життя трудящих (утворення робочих місць, зменшення безробіття, підвищення заробітної плати, перерозподільної політики доходів на користь середніх і нижчих верств населення). У середині 1980-х рр., коли країна переживала глибоку фінансово-економічну кризу, частка зайнятого в неформальному секторі населення збільшилася до 25-38 % ЕАН [11, с. 16-18].

У 1990-х рр. в умовах послаблення попиту на робочу силу на формальному ринку праці неформальний сектор міг відіграти компенсаційну роль, однак упродовж цього періоду спостерігалася змен-

шення його розміру. За підрахунками співробітника Міжнародної організації праці (МОП) Ф. Бертранова, частка неформального сектора в структурі міської зайнятості в Аргентині скоротилася з 52 % у 1991 р. до 49,3 % у 1998 р. [12, с. 22], хоча серед країн Латинської Америки вона продовжувала бути найвищою. Схожі цифри для оцінки неформального сектора надають і спеціалісти ЕКЛАК О. Альтімір та Л. Беккарія, також виявивши певну тенденцію до його скорочення. За їх даними, кількість працівників у тіншовій економіці країни протягом 1991-1997 рр. зменшилася з 49,1 % до 46,1 % зайнятого населення [7, с. 63]. Однак, незважаючи на розбіжності в конкретних цифрах (які обумовлені різними методиками обчислювання), дослідники спільні у висновку, що частка неформальних робітників в Аргентині протягом 1990-х рр. хоча й залишалася вагомою, оскільки складала близько половини зайнятого населення країни, проте трохи скоротилася.

Обмеження розвитку неформальної діяльності пов'язувалося з дерегуляцією ринку та ціновою політикою. Так, поширення кредитування та виникнення в різних містах численних супермаркетів, де товари продавалися за низькими цінами, обмежило

діяльність дрібної торгівлі, яка зазвичай належить до неофіційної економіки. З іншого боку, через недостатній попит на працю у формальному секторі економіки та зростання відкритого безробіття, неформальний сектор зберігав свою традиційно компенсаційну роль та продовжував діяти як "притулок" для тих, хто не зміг знайти роботу.

Отже, несприятливе співвідношення динаміки пропозиції робочої сили, яка щорічно зростала на 2,5 %, до збільшення попиту на працю в офіційному секторі (лише на 1,5 % щорічно), а також слабка компенсаційна дія неформального сектора обумовили невідповідність попиту та пропозиції трудових ресурсів на ринку праці, що спричинило сильне зростання відкритого безробіття. За даними Національного інституту статистики і перепису (INDEC) Аргентини, протягом 1990-2000 рр. рівень відкритого безробіття в країні зріс від 8,6 % до 15,4 % ЕАН, сягнувши в кризовому 1995 р. найвищого на той момент показника в історії країни - 18,4 % ЕАН. Економічне відновлення після врегулювання кризи 1995 р. посприяло зниженню безробіття, однак наприкінці 1990-х рр. його рівень знов почав зростати, як видно з табл. 1.

Таблиця 1. - Оцінки зайнятості та безробіття в Аргентині, % ЕАН

Показники	1985	1990	1995	2000
Повна зайнятість	35,5	35,7	34,8	35,9
Неповна зайнятість	7,5	9,3	11,3	14,5
Відкрите безробіття	6,3	8,6	18,4	15,4

Складено на основі джерел: [6, с. 28; 13, с. 232-233].

Отже, Аргентина на початку 1990-х рр. повернулася до економічного зростання, проте воно було слабким і не дозволило утворювати нові робочі місця та зменшити рівень відкритого безробіття. До того ж відкрита економіка, поставлена на ринкові рейки, стала чутливою до зовнішніх шоків. Її вразливість проявилася в 1995 р., коли під впливом мексиканської економічної кризи через так званий "ефект текіли" розпочався новий спад, який посилював тенденцію падіння зайнятості та зростання рівня безробіття.

Зрушення у сфері зайнятості населення обумовили зміни в його соціально-класовій структурі. Приналежність до суспільного класу в Аргентині визна-

чається доступом певних соціальних груп до ключових економічних ресурсів, а саме: володіння засобами виробництва, управління та контроль за робочою силою, освітньо-кваліфікаційний рівень та ступінь соціально-трудової захищеності. Згідно із цими критеріями, населення країни поділяється на шість основних класів - капіталісти, керівники, кваліфіковані професіонали, дрібна буржуазія, формальний та неформальний робітничий клас [14, с. 10-11].

На основі обстеження зайнятого населення Великого Буенос-Айреса експерти ЕКЛАК А. Портес та К. Хоффман виявили кількісні зрушення в складі основних аргентинських класів, що відображено в табл. 2.

Таблиця 2. - Кількісні зрушення в складі суспільних класів в Аргентині (на прикладі Великого Буенос-Айреса), % зайнятого населення

Роки	Капіталісти	Керівники, професіонали	Дрібна буржуазія	Формальний пролетаріат	Неформальний пролетаріат	Разом
1990	1,6	6,9	6,4	44,8	40,3	100
1998	1,4	6,9	5,6	46,1	40,1	100

Джерело: [14, с. 21].

Верхівку класової структури Аргентини посідають найбільш заможні, впливові та освічені групи. По-перше, до них належать капіталісти, тобто власники засобів виробництва або працедавці великих та середніх приватних підприємств. По-друге, це керівники та адміністратори найвищого рівня, які не мають великого капіталу чи власності, однак здійснюють управління великими та середніми організаціями та численними трудовими ресурсами. Нарешті, до них належать елітні працівники з університетською освітою, висококваліфіковані професіонали, зай-

няті на державних і приватних підприємствах, єдиним капіталом яких є їхні знання, завдяки яким вони й отримують високі доходи.

Хоча три вищезазначені панівні класи були малочисельними (у 1991 р. вони разом складали 8,5 % зайнятого населення), їхні доходи надмірно перевищували середній рівень доходів працівників усієї країни. До того ж протягом періоду, що вивчається, унаслідок вдалого включення в процеси приватизації та у світовий фінансовий ринок, рівень їхніх прибутків помітно зріс, як показує табл. 3.

Таблиця 3. - Середні доходи трудоактивного населення відносно межі бідності (Великий Буенос-Айрес)

Рік	Підприємці	Наймані працівники	Самозайняті	Разом
1980	19,3	6,6	5,8	6,9
1990	20,6	4,7	7,9	6,4
1994	28,3	6,5	10,8	8,6
1997	24,2	5,6	8,6	7,2

Джерело: [15, с. 242].

Важливі функції в аргентинському суспільстві виконує дрібна буржуазія: власники мікропідприємств, незалежні професіонали та спеціалісти. Однак в умовах торговельно-економічної лібералізації значна кількість дрібних підприємців, не витримавши конкуренції, розорювалися, унаслідок чого їхня частка в складі зайнятого населення протягом 1990-1998 рр. скоротилася з 6,4 % до 5,6 % (див. табл. 2). Однак рівень доходів тих дрібних підприємців, які вистояли в умовах конкурентної боротьби, значно збільшився протягом 1991-1997 рр. - від 18,4 до 23,1 рівня межі бідності [14, с. 27].

Пролетаріат традиційно визначається як клас, який не має доступу до засобів виробництва, а володіє лише своєю працею. Однак ця характеристика притаманна традиційному ранньому, не периферійному капіталізму, тож не зовсім відповідає сучасним аргентинським реаліям, де істотна частина трудящих працює в неформальному секторі економіки. Через внутрішню неоднорідність аргентинський робітничий клас розподіляють на формальний та неформальний.

Формальними робітниками вважаються наймані працівники галузей промисловості, сільського господарства та сфери послуг, охоплені соціальним страхуванням на випадок хвороб, непрацездатності та старості. Їх кількість протягом 1990-1998 рр. зросла з 44,8 % до 46,1 % працівників (див. табл. 2). Завдяки економічній стабілізації перших років реформ і приборкання гіперінфляції спостерігалось певне підвищення рівня оплати їх праці, однак її показник так і не досяг рівня 1980 р. (див. табл. 3).

Частка робочої сили, зайнятої в неофіційній економіці країни, історично є високою в Аргентині, через це таких трудящих виокремлено в клас неформальних робітників. За категоріями зайнятості, це працівники на власний рахунок (самозайняті), домашня прислуга, наймані робітники всіх типів (великих, середніх, але насамперед дрібних) підприємств без трудових контрактів, у тому числі, тимчасові працівники "вчорну". Точно підрахувати кількість неформальних працівників важко, оскільки вони зазвичай не сплачують податків, а значить, не охоплюються офіційною статистикою. За окремими оцінками, кількість неформальних працівників в Аргентині протягом 1990-1998 рр. дещо зменшилася - з 40,3 % до 40,1 % зайнятого населення (див. табл. 2).

Підвищення рівня доходів обох типів робітничого класу (формального та неформального) протягом досліджуваного періоду відбувалося значно повільніше, ніж зростання доходів панівних класів (див. табл. 3), що зумовлювало поглиблення соціальної нерівності.

Під час ринкових реформ збільшилася різниця в доходах між бідним і заможним населенням. Протягом 1990-1996 рр. щорічне зростання доходів 20 % найбагатших осіб в Аргентині становило 6,4 %, тоді як темпи росту доходів 40 % найбіднішого населення - лише 3,5 % [14, с. 29]. Поляризація доходів проявилася в збільшенні відстані між 10 % найзаможнішого населення і 10 % найбідніших громадян на 70 % [16, с. 15].

Зрушення в структурі зайнятості населення та в соціально-класовій структурі відбулися на системі соціальної стратифікації. Згідно з моделлю структуривання аргентинського суспільства, розробленою консультантом Секції соціального розвитку ЕКЛАК М. Мора-і-Араухо на основі обстежень 24 аргентинських адміністративно-територіальних одиниць (23 провінцій і Федеральної столиці Буенос-Айреса) у 2000 р., у країні було виокремлено шість верств населення: вища вища, вища, середня вища, середня нижча, нижча та нижча нижча.

Смугу багатства аргентинського суспільства являли дві вищі верстви, які складали разом 18 % населення країни, що становило п'ять мільйонів дорослих, або півмільйона сімей в Аргентині [17, с. 8].

За наведеною стратифікацією, аргентинський середній клас був доволі значним - він складав 48 % населення. Однак у 1990-ті рр. традиційно сильний та однорідний середній клас в Аргентині виявляв сильну тенденцію до розшарування на середню вищу (26 %) та середню нижчу верству (22 %), відстань між якими стрімко збільшувалася. Ініціативність, освіченість, активна позиція, ділові якості верхнього шару середнього класу створювали йому переваги в ринкових умовах розвитку й сприяли висхідній соціальній мобільності. Високі конкурентні здатності уможлилювали зберігання й навіть поліпшення соціального стану його представників та пересування на вищі ступені соціальної ієрархії. Культура середньої нижчої верстви, навпаки, характеризувалася традиційністю, слабкою конкурентоспроможністю, зайнятістю на роботах низької продуктивності та низької оплати праці. Через слабкі здатності пристосування до мінливих ринкових реалій цим категоріям населення загрожувала небезпека зниження рівня добробуту та спадна соціальна мобільність, можливість подальшого зниження соціального статусу.

Нижча (29 %) та нижча нижча (7 %) верстви являли собою бідні суспільні групи, зайняті переважно на нестабільних та неформальних робочих місцях із низькими та нерегулярними доходами. Протягом досліджуваного періоду ці верстви населення зазнали кількісних та якісних зрушень. Так, на початку 1990-х рр. на тлі приборкання гіперінфляції та початку економічного зростання спостерігалось істотне зменшення кількості бідного населення. Однак, по-

чинаючи із середини зазначеного десятиліття, в умовах економічного спаду та зростання безробіття склад нижчих верств почав розширюватися за рахунок спадної мобільності груп середнього класу, унаслідок чого частка аргентинського населення за межею бідності та злиденності² значно збільшилася.

Таблиця 4. - Показники бідності та злиденності в Аргентині, % населення

Населення	1989	1990	1992	1994	1995	1999	2001	2002
за межею бідності	47,6	33,8	17,8	19	24,8	27	32,7	57,5
за межею злиденності	16,6	6,7	3,2	3,4	6,3	6,7	10,3	27,5

Складено на основі джерел: [16, с. 14, 22; 17, с. 27; 18, с. 10].

Отже, на початку XXI ст. більше половини населення країни перебувало за межею бідності, більше чверті - за межею злиденності. 2002 р. став роком найбільшого збідніння населення за всю історію Аргентини.

Склад бідного населення був неоднорідним. До нього входили так звані "структурні" бідняки, у середовищі яких історично сформувалася "культура бідності". Цій категорії були притаманні стійкі спадкові погляди та моделі поведінки, що призводили до вкорінення та постійного відтворення бідності. У 1990-х рр. склад бідняків став поповнюватися так званими "новими бідними", колишніми представниками середнього класу, які не змогли пристосуватися до нових економічних умов та засвідчили спадну соціальну мобільність.

Небезпека бідності полягала не лише у втраті формальної роботи, скороченні доходів та погіршенні якості життя (обмеженому доступі до якісного харчування, питної води, умов проживання, якісної освіти та охорони здоров'я). Перебування в стані бідності виключало особистість із суспільного життя, унеможлиблювало її пересування з місця на місце, освітню та культурну діяльність, самореалізацію. Процеси "суспільного виключення", які характеризували аргентинське суспільство на межі XX - XXI ст., мали серйозні наслідки для суспільно-культурної динаміки та проявлялися в послабленні суспільних зв'язків, у соціальній дезінтеграції [18, с. 11].

Бідність, безробіття, соціальна поляризація спричинили соціально-психологічну кризу в аргентинському суспільстві - зростання песимізму, байдужості, апатії в широких верствах населення, поширення корупції та злочинності. В умовах загального погіршення якості життя різні верстви населення обирали альтернативні стратегії адаптації до нових соціально-економічних умов.

Прискорилися процеси зовнішньої міграції аргентинських громадян за кордон. Легальною формою еміграції скористалися більш заможні групи, які мали на це правовий дозвіл та кошти, а саме: професіонали, адміністративні службовці, кваліфіковані працівники та дрібна буржуазія. Серед нелегальних

якщо в 1992 р. бідним уважалося 17,8 % населення країни, то наприкінці 1990-х рр. - уже 27 %. Кількість злиденного населення за цей період зростає з 3,2 % до 6,7 %. Під час економічної кризи 2001-2002 рр. ці показники зросли ще помітніше. Указані зрушення продемонстровано в табл. 4.

емігрантів домінували міські робітники з низьким рівнем освіти. Головними країнами-реципієнтами аргентинських мігрантів стали США, Іспанія та Італія [14, с. 34]. Позитивними наслідками трудової еміграції стали часткове вирішення соціально-трудова проблем шляхом відтоку "зайвої" робочої сили, а також матеріальна допомога мігрантів своїм сім'ям, які залишилися в Аргентині, шляхом надсилання грошових переказів.

Серед середніх та нижчих верств населення зростає злочинність. За офіційними даними, у 1999 р. на одну тисячу жителів припадало 285,3 злочинів. Лише за 1995-1998 рр. кількість осіб, що були позбавлені волі та перебували в тюрмах, зросла з 6243 до 6385 [6, с. 30]. Найбільш схильними до здійснення злочинів виявилися міські робочі формального сектора, які найсильніше постраждали під час скорочення робочих місць і зменшення компенсаційної політики [14, с. 33] і в такий спосіб прагнули віднайти справедливість.

Крім того, протест населення проти погіршення соціального стану став проявлятися й у відкритих, організованих формах боротьби. Особливо сильний опір приватизації виявило населення північних провінцій - Сантьяго дель Естеро, Ла-Ріоха, де рівень безробіття сягав більше 25 % трудоактивного населення. Масові акції протесту проти безробіття й погіршення умов життя охоплювали провінції Жужуй, Кордоба та інші. У липні 1994 р. країною "прокотився" масовий "федеральний марш" протесту [19, с. 96]. Зростання соціальної напруженості в кризових 2001-2002 рр. вилилося в страйки, марші протесту безробітних, голодні бунти, погроми.

Зростаюча соціальна нерівність, бідність, масова еміграція посилюли процеси дезінтеграції аргентинського суспільства, яке швидко втрачало свою культурну самобутність та традиційну єдність. Однак здатність до протесту (у тому числі, радикального), на думку фахівців, залишається знаковою ознакою культурно-психологічного розвитку латиноамериканського регіону [4, с. 95].

В Аргентині посилюється розуміння невідповідності неолібералізму соціальної психології та культурним традиціям аргентинців, його неспроможність вирішити ключові проблеми соціально-економічного розвитку країни. Загальний результат неоліберальних перетворень у країні виявився негативним, що призвело після чергової кризи 2001-2002 р. до поступового згортання реформ. Політика наступних президентів країни Едуардо Дуальде та Нестора

² Згідно з визначенням INDEC, межа бідності відповідає доходу, достатньому для задоволення життєво важливих харчових і нехарчових потреб населення, а межа злиденності визначається рівнем доходу, спроможного забезпечити родині лише мінімальний споживчий кошик продуктів харчування.

Кіршнера, яка характеризувалася декларативною відмовою від неоліберальної моделі, фактично стала синтетичною: вона спиралася на досвід та певні здобутки неолібералізму, однак була зорієнтована на підвищення ролі держави в модернізації суспільно-економічних структур, орієнтувалася на максимальне використання внутрішніх ресурсів національної економіки [20]. Така зважена політика сприяла новому зростанню економіки та позитивним тенденціям у соціальній сфері.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми

1. У 90-х рр. ХХ ст. в Аргентині було проведено кардинальні фінансово-економічні реформи, спрямовані на подолання глибокої кризи, у якій країна перебувала впродовж "втраченого десятиліття" 1980-х рр. Структурні зміни в аргентинській економіці, пов'язані з політикою роздержавлення та торговельно-економічної лібералізації, стали головним чинником соціальних зрушень. У результаті приватизації підприємств, раціоналізації виробництва та слабкої здатності реформованої економіки утворювати нові робочі місця зросло відкрите безробіття. Відновлення економічного зростання в I половині 1990-х рр. створило умови для підвищення середнього рівня доходів населення. Однак цей процес відбувався нерівномірно: зростання доходів нижчих верств суспільства відбувалося повільніше, ніж підвищення прибутків вищих верств. Погіршення структури розподілу доходів обумовило подальше поглиблення соціальної нерівності.

2. Указані фактори (зростання безробіття та погіршення структури розподілу доходів) спричинили помітні зміни в соціально-класовій структурі населення: розмивання та внутрішнє розшарування середнього класу, а також збільшення бідності та злиденності за рахунок поповнення традиційно бідних верств "новими бідними", що стало об'єктивною умовою дезінтеграційних процесів в аргентинському суспільстві. Реакцією аргентинських громадян на погіршення умов життя стали як пасивні (еміграція), так і активні (злочинність, страйки) форми протесту. Загальний баланс аргентинських реформ на засадах неолібералізму в соціальній сфері виявився негативним.

3. Політичний курс сучасного президента Аргентини Христини Фернандес Кіршнер, що орієнтується на відновлення активної ролі держави в суспільно-економічній сфері та реалізацію широкої соціальної політики, дозволив досягти високих темпів економічного зростання та вирішення багатьох соціальних проблем. Позитивний досвід такої політики вбачається перспективним для подальшого глибокого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Куделина Е.А. Доминго Фелипе Кавальє и аргентинское экономическое чудо / Е. А. Куделина // Латинская Америка : события и люди (аналитический обзор). - М. : ИЛА РАН, 1993. - С. 19-29; Рой М. "Экономическое чудо": политика вторична / М. Рой // Голос України. - 1994. - 28 октября. - № 206. - С. 5.

2. Кириченко В. Аргентина: досвід приборкання суперінфляції / В. Кириченко, В. Матвієнко // Економіка України.

- 1994. - № 5. - С. 76-82; Шевчук В. О. Економічні реформи в Латинській Америці: від фінансової стабілізації до стійкого економічного зростання : [монографія] / В. О. Шевчук. - Львів : Каменяр, 1999. - 319 с.

3. Батчиков С. Аргентинская реформа: уроки для России / С. Батчиков // Российский экономический журнал. - 1998. - № 11-12. - С. 78-88; Дабагян Э. С. Перонист остается на вершине власти / Э. С. Дабагян // Латинская Америка. - 2003. - № 8. - С. 25-35; Романова З. И. Аргентинский сценарий решения финансово-экономических проблем / З. И. Романова // Латинская Америка. - 2000. - № 2. - С. 43-56; Яковлев П. П. Аргентина: кризис преодолен, долги остались / П. П. Яковлев // Латинская Америка. - 2005. - № 6. - С. 19-34.

4. Майданик К. Л. Латиноамериканская цивилизация в глобализирующемся мире / К. Л. Майданик // МЭМО. - 2003. - № 5. - С. 86-95.

5. Романова З. И. Развитие капитализма в Аргентине : [монография] / З. И. Романова. - М. : Наука, 1985. - 287 с.

6. Argentina. Sinopsis Estadística. INDEC. - Buenos Aires, 2000. - 55 p.

7. Altimir O. El mercado de trabajo bajo en nuevo régimen económico en Argentina / O. Altimir, L. Beccaria // CEPAL: Serie reformas económicas. - 1999. - № 28. - 79 p.

8. Weller J. Los mercados laborales en América Latina: evolución en el largo plazo i sus tendencias recientes / J. Weller // CEPAL: Serie reformas económicas. - 1998. - № 11. - 71 p.

9. Сырмолов Д. Экономические реформы в Аргентине / Д. Сырмолов // Вопросы экономики. - 2000. - № 9. - С. 106-120.

10. Шокина И. Новый виток конституционного процесса в Аргентине и перевыборы президента / И. Шокина // Латинская Америка 80-х годов : сб. ст. - М. : ИЛА РАН, 1988. - Вып. 6 : Страны Южного конуса: современное положение и перспективы развития. - 1988. - С. 80-94.

11. Романова З. И. Аргентина: границы неформального сектора расширяются / З. И. Романова // Неформальный сектор в странах Латинской Америки / [отв. ред. И. К. Шереметьев]. - М. : ИЛА РАН, 1992. - С. 14-38.

12. Bertranou F. M. Temas y perspectivas de la cobertura previsional en Argentina, Brasil y Chile / F. M. Bertranou // Cobertura previsional en Argentina, Brasil y Chile. - Santiago de Chile, OIT, 2001. - P. 15-28.

13. Statistical Yearbook of the Argentine Republic. INDEC. - Buenos Aires, 2000. - 587 p.

14. Portes A. Las estructuras de clase en América Latina: composición y cambios durante la época neoliberal / A. Portes, K. Hoffman // CEPAL: Serie políticas sociales. - Santiago de Chile, 2003. - № 68. - 47 p.

15. Panorama social de América Latina y el Caribe. CEPAL. 1999-2000 - Santiago de Chile, 2000. - 312 p.

16. Repetto F. Autoridad social en Argentina: aspectos político-institucionales que dificultan su construcción / F. Repetto // CEPAL: Serie políticas sociales. - Santiago de Chile, 2003. - № 62. - 57 p.

17. Mora y Araujo M. La estructura social de la Argentina: Evidencias y conjeturas acerca de la estratificación actual / M. Mora y Araujo // CEPAL: Serie políticas sociales. - Santiago de Chile, 2002. - № 59. - 47 p.

18. Vinocur P. Pobreza y políticas sociales en Argentina de los años noventa / P. Vinocur, L. Halperin // CEPAL: Serie políticas sociales. - Santiago de Chile, 2004. - № 85. - 84 p.

19. Романова З. И. Перестройка аргентинской экономики: удастся ли найти оптимальный вариант / З. И. Романова // Экономист. - 1994. - № 11. - С. 90-96.

20. Яковлев П. Пути модернизации: аргентинский опыт [Електроний ресурс] / П. Яковлев // Перспективы. - 24.02.10. - Режим доступу : http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/puti_modernizacii_argentinskij_opyt_2010-02-24.htm.

I. Lavrova

SOCIAL AND CULTURAL CHANGES IN ARGENTINA IN TERMS OF ECONOMIC REFORMS 90'S OF THE TWENTIETH CENTURY

The article traces the changes that have occurred in the life of Argentine society in the transition to a market model of economic development. The connection between the main directions of reform (privatization, trade liberalization, deregulation) and social change (income inequality, unemployment and poverty, social disintegration).

Key words: *unemployment, poverty, economic reform, employment, poverty, labor, social structure.*

© I. Лаврова

Надійшла до редакції 05.09.2012

УДК 355/02/(478)

**ВІЙСЬКОВА ПОЛІТИКА
РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА 1991-2011 рр.****БОГДАН ЛЕВИК,**

*кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник
Національного університету "Львівська політехніка"*

У статті поданий військово-історичний аналіз передумов створення Збройних сил Молдови, її військової політики в регіоні та на міжнародній арені. Проаналізовані основні державні законодавчі акти, які забезпечують військову безпеку республіки. Охарактеризовано військовий потенціал. Окреслені україно-молдовські відносини.

Ключові слова: *Збройні сили Молдови, військова політика Молдови, військова безпека Молдови, україно-молдовські відносини.*

Постановка проблеми. Молдова - одна з п'ятнадцяти союзних республік, яка отримала свободу вибору після розпаду СРСР. Обравши конституційно закріплений нейтралітет, країна отримала завдання самостійно забезпечити національну безпеку та її складову військову безпеку для захисту своїх національних інтересів. В умовах військово-політичного конфлікту із самопроголошеною Придністровською молдавською республікою, конфлікту з автономною Гагаузією, наявності на території російських військових підрозділів, впливу Росії на зовнішньополітичний вибір, наявності економічної кризи, енергетичної загрози Молдова зуміла вистояти 20-річний період і зберегти свою незалежність. Історичний досвід Республіки Молдова потребує дослідження різними фахівцями, у тому числі й істориками.

Аналіз останніх досліджень, виділення невирішених питань. Серед українських дослідників військово-політичний курс, історичні перспективи, україно-молдовські, румуно-молдовські, російсько-молдовські взаємовідносини, співпрацю Молдови з НАТО, розвиток і сучасний стан Придністровського конфлікту, роль Молдови в ГУАМ, місце та значення республіки в Чорноморсько-Каспійському регіоні, формування Збройних сил досліджували В. Боечков, О. Ганжа, Б. Захарчук, С. Гакман, С. Григоришин, А. Ілащук, А. Мошес, Г. Перепели-

ця, В. Твердохліб, О. Волович, В. Мошняга, О. Нантой, Г. Тищенко [1-11]. Однак серед зазначених робіт бракує висвітлення військово-історичного аспекту створення та формування військово-політичного сектора Республіки Молдова в пострадянський період.

Мета роботи полягає в хронологічному аналізі військово-політичних подій у Молдові в 1991-2011 роках у ракурсі забезпечення військової безпеки країни.

Виклад основного матеріалу. Молдова - парламентська республіка, яка межує з Україною та Румунією. Довжина україно-молдовського кордону становить 939 км. Територія республіки складає 33,84 тис. кв. км, поділена на 32 райони, 3 муніципалітети й 2 автономних утворення (Гагаузія та самопроголошена Придністровська молдавська республіка - ПМР). Найбільші ріки - Прут та Дністер. Республіка має вихід до Чорного моря через гирло Дунаю. Морська берегова лінія становить усього 200 метрів. У період 1924 - 1940 рр. Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка входила до складу УРСР. Населення республіки Молдова за даними 1998 р. становило 4,4 млн осіб, 2004 р. - 3,383 млн, за винятком населення ПМР, яке становить 0,5 млн.

20 травня 1989 р. було засновано Народний фронт Молдови (НФМ), який виступав за визнання